

УДК 72.01

М. Л. Васевич,
*аспірант кафедри архітектури
та середовищного дизайну
Національного університету водного господарства
та природокористування (м.Рівне)*

РОЛЬ ЖІНКИ В КУЛЬТОВІЙ АРХІТЕКТУРІ: ФЕМІННІСТЬ ПРОСТОРУ ЖІНОЧОГО МОНАСТИРЯ XVI-XVII СТ.

Анотація: у статті розглянуто фемінну ідентичність об'єктів культової європейської архітектури XVI-XVII ст. Проаналізовано прийоми і засоби архітектурного оздоблення, завдяки яким відбувається “моделювання” жіночого образу, який пов'язаний зі спільнотою черниць. Систематизовано взаємозв'язок між фемінною ідентичністю та архітектурою жіночих монастирів.

Ключові слова: жіночий монастир, фемінний, інтер'єр.

Постановка проблеми. На сьогодні в дослідженнях культових споруд Європи XVI-XVII ст., насамперед жіночих монастирів, не достатньо вивченим є аспект взаємовпливу соціальних відносин та архітектури. Жіночі монастирі Європи цього періоду, передусім в Італії, є вартими уваги об'єктами для дослідження такої детермінації з точки зору візуалізації фемінізованого простору та його символіки. Архітектурний простір не просто забезпечує розташування соціальних відносин, а створює умови для прояву гендерної та соціальної індивідуальності. Розгляд архітектури як метафори спільноти, яка в ній знаходиться, дозволяє уникнути дихотомії між вивченням архітектури та соціального устрою, дає змогу побачити все зв'язним та в контексті один одного [2, с.67-73].

Аналіз досліджень і публікацій.

К.А.МакІвер у своїх роботах досліджує діяльність, на жаль, забутих сьогодні, але визначних у свій час жінок, які певним чином вплинули на створення об'єктів мистецтва та архітектури (в тому, числі культової) та ґрунтовно аналізує їх діяльність. К.А.МакІвер закликає фокусуватись на нових, альтернативних методах вивчення пам'яток та документів, що дозволяють зрозуміти їх гендерні ознаки [3].

Аналізуючи життя жінок в монастирях, дослідниця М.Данн зазначає, що не дивлячись на строгу ізоляцію черниць, спрямовану на захист їх релігійної відданості, саме вони приймали принципові рішення щодо архітектурного простору монастирів та оздоблення церков, що виявляло самотність та

могутню ідентичність жіночої громади [4]. Саме з такої позиції дослідниця К.Лове. аналізує жіночі монастирі С.М. делле Вергіні та Св. Заккарія у Венеції [5]. Розмірковуючи над впливом жінок на культову архітектуру Ренесансу, дослідники А.Фаоро та Д.Жирандо аналізують планування монастиря Санта Марія делла Мізерікордія в Реджо-Емілія та виявлять, що автором проекту була жінка [6].

Прогресивними є думки дослідниці Г.Гілс про метафору тіла аристократичної черниці в архітектурі монастиря та про його структуру як засіб контролю над жінкою та доступу до неї. Гілс зазначає, що сучасні дослідники цих об'єктів схильні до їх ідеалізації, вважаючи таку архітектуру символом послуху та богобоязності, а інколи - навіть до засудження, шукаючи ознаки прихованої сексуальності [2]. Загалом, аналіз наукових праць дозволив виявити не вирішене питання прояву фемінного образу в культовій архітектурі за допомогою системи архітектурного декорування.

Мета роботи – проаналізувати та систематизувати характерні архітектурно-стилістичні рішення культової архітектури Європи періоду Ранняго Нового часу, на прикладі монастирів та церков XVI-XVII ст. в контексті жіночої спільноти та фемінної символіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Загальновідомо, що культова архітектура XVI-XVII ст. та її оздоблювальна естетика визначались поняттями про духовні чесноти та цінності. Церква, монастир були місцем світла і порядку, тому простір підпорядковувався чіткій ієрархії. Культові будівлі слугували фундаментом для “побудови” духовного та культурного суспільства. З VIII століття так звані подвійні монастирі, де об'єднувались в межах одного монастиря спільноти монахів та монахинь, вперше окреслили середовище, в якому жінки, а саме настоятельки, отримували певну владу (наприклад, абатиса монастиря Уїтбі (Великобританія), Гільда з Уїтбі, абатиса монастиря Хайденхайм (Германія), Вальбурга Хайденхаймська). В просторі монастиря жінка мала можливість особистого розвитку та самореалізації, звісно, в межах, дозволених церквою. Багаті “фортеці віри”, в які зазвичай вступали представниці аристократії, були, як і їх чоловічі прототипи, місцям, де культивувалось мистецтво, як естетичне так і практичне, в межах, обумовлених церквою [1, с.65-67]. Архітектуру жіночого монастиря слід досліджувати через призму фемінної спільноти, що в ньому знаходилась, та виявляти її зв'язки з духовним життям черниць.

В архітектурному просторі монастирів застосовувались рішення, що відображали певний семантичний код та покликані приховати фемінний благочестивий образ черниці. Згідно з рішенням Тридентського собору в 1563

р. жорсткою вимогою було огороження жіночих монастирів. Г. Заррі сформулювала термін “священне огороження” (“recinti sacri”), для опису явища відображення жіночим монастирем недоторканого простору з фемінним характером. Зовнішній та внутрішній простори монастирів ставали метафорою відданості черниць, їх архітектура наповнена символами ізоляції жінок: рустифіковані портали; тісні входи, закриті залізною брамою; важкі дерев’яні двері; криті переходи між частинами монастиря, високо підняті над міськими вулицями. Наприклад, в жіночому монастирі Св. Грегорію Армено, що знаходиться в Неаполі (Італія), критий міст, що примикає до вежі дзвіниці, дозволяв черницям пройти від однієї частини монастиря до іншої над жвавою вулицею Св. Грегорію Армено, не контактуючи з прохожими [2, с.77-78]. Двори жіночих монастирів – клуатри, оточувались масивними стінами, що посилювало фемінність закритого середовища (рис.1). Метафорично, фемінний простір клуатру можна інтерпретувати, як символ архаїчного жіночого начала, утробы) [7, с.30-31].

Рис.1 Черниці в молитві, XVIIIст, декоративні плитки клуатру монастиря Енкарнасьон, 1611-1616, м. Осуна, Андалусія, Іспанія.

Рис.2 Хор монахинь, зведений в XV-XVI ст., монастир-музей Санта-Джулія, м. Бреція, Ломбардія, Італія.

Замкнута форма клуатру, визначалась його основною функцією - проведенню літургічних процесій, учасниці якого рухались по колу [8, с.20-22]. Як приклади варто зазначити клуатр жіночого монастиря Пор-Рояль-де-Шан (долина Шеврез, Франція, XVII ст.), клуатр монастиря Ордену Св. Клари (Гравлін, Франція, XVII ст.)

В інтер’єрі церков, що входили до монастирських комплексів, простір перебування черниць теж виокремлювався, причому принципово було приховати жінок від поглядів прихожан. Наприклад, хори для монахинь розташовувались над вівтарями, на другому рівні над входом в церкву, інколи в трансептах, але завжди були огорожені решітками (рис. 2) [4, с.181-182].

В той час, як архітектура визначала допустимі межі повсякденного життя черниць, рішення архітектурного оздоблення церков відображають символічний багатогранний фемінний образ. Пишний декор інтер'єру, складні орнаменти, контрастуючи з неприкрашеним екстер'єром монастирів, символізували духовну красу монахинь. Оздоблення відіграло роль “приданого наречених Христа”. Архітектура жіночих монастирів одночасно огорожувала жінку та відкривала її, загалом відображала самих жінок – черниць: строгість зовнішніх стін перекликалась з строгістю звичаїв, а розкішно оздоблені інтер'єри церков виявляли багатий духовний світ черниць [2, с.86-99]. Правила монастирів засуджували дорогоцінний одяг та прикраси, тому архітектура метонімічно інтепретувала “світські” убрання (рис. 3, 4) та коштовності [10, с.273-278].

Рис. 3 Фреска із зображенням золотистої завіси, монастир-музей Санта-Джулія, м. Брешія, Ломбардія, Італія

Рис. 4 “Мармурова” тканина в інтер'єрі церкви Санта-Марія-ді-Вальверде, Палермо (1694-1716) [10]

Не можна стверджувати, що декоративні рішення, які використовувались за погодження та спонсорування жіночих релігійних громад, були цілком фемінними. Однак, через акцент на зображеннях Діви Марії, жінок-святих і відображеннях їх чеснот, що асоціювались з “святими” моделями поведінки, жіночий образ монастиря нерозривно пов'язаний з “невидимими” черницями, та свідчив про їх вагому роль. Черниці повинні були наслідувати Діву Марію, істинну матір монахинь, чия смиренність і покірність зробила її “ідеальним” прикладом. Знаходимо велику кількість фресок, картин, скульптур, ліпнину зі сценами з життя святих та мучениць: Св. Катерини, Св. Марти, Св. Люсі, Св. Анни, Св.Марії Магдалини, в яких втілена чистота, вірність та віра, що закарбовані в ідентичності черниць. Разом з цим, монахині зі знатних сімей, намагались зберегти пам'ять про свої родини, шляхом розміщення геральдичної символіки на вітварях, хорах, галереях, куполах [4, с.198-200].

Інший прийом - дружини та вдови, привертали увагу до своєї протекції над церквами та могутності своїх родин, декоруючи їх власними стеммами [9, с. 172-175]. Приміром, стемма Агнес Пії на капітелях декількох колон церкви Св. Франческо (м. Корреджо), стемма родини Де Торрес, в монастирі Св. Амвросія (м. Рим). Настоятельки монастирів закріплювали свій високий соціальний статус, запрошуючи до оздоблення власних кімнат відомих майстрів. Наприклад, шедевром епохи Відродження вважається фреска обідньої кімнати абатиси Д. П'яченца, у монастирі Сан-Паоло (1519, Парма, Італія) виконана А. Корреджо (рис. 5). Купол кімнати оздоблений люнетами із зображенням жіночих богинь римської міфології: Діани, трьох грацій та трьох парок.

Жіноча громада могла впливати не лише на спосіб і прийоми оздоблення, а й на архітектурні рішення монастирів, адже будівлі могли досить помітно трансформуватись відповідно до вимог монахинь. Зокрема, при зведенні нової церкви монастиря Святого Косьми та Дем'яна, Венеція (1481-1805), в сер. XVI ст., черниці були зацікавлені у розвитку типології архітектури жіночих монастирів, тому було запозичено форму і оздоблення монастиря Св. Хреста делла Гюдечча у Венеції (1074-1811) [11, с.105-107].

Рис. 5 Камера ді Сан-Паоло, оздоблення каміну та фрески в кімнаті абатиси. На фронтоні каміну зображена Діана, що вирушає на полювання, у верхньому правому куті, в люнеті – три грації. А. Корреджо, монастир Сан-Паоло, 1519.

Таким чином, жіноча релігійна спільнота, сприяючи використанню в оздобленні родової символіки та жіночих образів, “конструювала” власну

4. *Dunn M.* Invisibilia per visibilia: RomanNuns, Art Patronage, and the Construction of Identity / Marilyn Dunn // *Wives, Widows, Mistresses, and Nuns in Early Modern Italy: Making the Invisible Visible through Art and Patronage (Women and Gender in the Early Modern World)*, Katherine / A. McIver, 2012. - Ashgate Publishing, Ltd., England. – P. 181-205.
5. *Lowe K.* Power and Institutional Identity in Renaissance Venice: The Female Convents of S. M. delle Vergini and S. Zaccaria / Kate Lowe // *The Trouble with Ribs: Women, Men and Gender in Early Modern Europe* / edited by Anu Korhonen & Kate Lowe – Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, 2007. – P.128–152.
6. *Faoro A., Ghirardo D.* Nuns and Architecture in Renaissance Reggio Emilia [Електронний ресурс] / Andrea Faoro, Diane Ghirardo // *Architectural Research Centers Consortium (ARCC)*. – 2010. – Режим доступу: <https://www.brikbase.org/content/nuns-and-architecture-renaissance-reggio-emilia>
7. *R. Woshinsky B.* Imagining Women's Conventual Spaces in France, 1600-1800: The Cloister Disclosed / Barbara R. Woshinsky, 2010. – Ashgate Publishing, Ltd., England. – 362 p.
8. *Rodrigues A.D.* Beyond contemplation, the real functions held at the cloisters / Ana Duarte Rodrigues // *Cloister gardens, courtyards and monastic enclosures* / edited by Ana Duarte Rodrigues, 2015. – Centro de História da Arte e Investigação Artística da Universidade de Évora and Centro Interuniversitário de História das Ciências e da Tecnologia. P. 13-35
9. *A. McIver K.* Women, Art, and Architecture in Northern Italy, 1520-1580: Negotiating Power / Katherine A. McIver, 2006. – Ashgate Publishing, Ltd., England. – 300 p.
10. *Hills H.* The Veiled Body: Within the Folds of Early Modern Neapolitan Convent Architecture / Helen Hills // *Oxford Art Journal*, Vol. 27, No. 3, 2004. – published by Oxford University Press. – P.271-290
11. *Paul B.* Nuns and Reform Art in Early Modern Venice: The Architecture of Santi Cosma E Damiano and Its Decoration from Tintoretto to Tiepolo / Benjamin Paul, 2012. – Ashgate Publishing, Ltd., England. – 314p.

Аннотация

В статье рассмотрено феминную идентичность объектов культовой европейской архитектуры XVI-XVII вв. Проанализированы приемы и средства архитектурной отделки, благодаря которым происходит "моделирование" женского образа, который связан с сообществом монахинь. Систематизировано взаимосвязь между феминной идентичностью и архитектурой женских монастырей. Ключевые слова: женский монастырь, феминный, интерьер.

Summary

The article considers the feminine identity of XVI-XVII century female convents, located in Europe. It is analyzed the methods and means of architectural finishes, through which a “modeling” of the female image, that is associated with the community of nuns, takes place. The relationship between feminine identity and architecture of convents is systematized. Keywords: convent, feminine, interior.